

de mâna ile rivayet câiz değildir; ezan ile Tahiyat duasının lafızları gibi. 4. Allah'ın sıfatlarından bahseden hadislerde olduğu gibi müteşâbih kelimelerin farklı lafızlarla ifade edilmesi câiz değildir. 5. Kısa ve özlü anlam içeren cevâmîu'l-kelim türü hadislerde değişiklik yapılamaz. 6. Hadisin aslı râvinin ezberinde ise mâna ile rivayette bulunması câiz olmaz. 7. Mânası kapalı olan ve birkaç mânaya gelen hadisi lafızla rivayet etmek şarttır. 8. Bazı muhaddislere göre mevkûf ve maktû' mâna ile rivayet edilebilir, merfû' ise rivayet edilemez (Çakan, s. 67). Hadisler tesbit edilip kitaplara geçtikten sonra mâna ile rivayeti gerektiren hususlar ortadan kalktığı için artık kitapların esas alınıp mâna ile rivayetin terkedilmesi gerekir.

Rivayet konusuna geniş yer veren en önemli çalışmalar İbn Abdülber en-Nemerî, Hatîb el-Bağdâdî ve Kâdî İyâz tarafından yapılmıştır (bk. bibl.). İbnü'l-Cezerî'nin *el-Hidâye fî 'ilmi'r-rivâye* (*el-Bidâye fî me'âlimi'r-rivâye*) adlı eserini Şemseddin es-Sehâvî *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye fî 'ilmi'r-rivâye* adıyla şerhetmiş ve her iki çalışma birlikte yayımlanmıştır (nşr. M. Seyyidî Muhammed Emîn, I-II, Medine 2002). Günümüzde Nevzat Aşık *Sahâbe ve Hadis Rivayeti* (İzmir 1981), Ali Abdülfettâh Ali Hasan *el-Hadîşü'n-nebevî ve rivâyetüh* (Mansûre 1410/1990), Recep Şentürk *Toplumsal Hafıza Hadis Rivayet Ağı 610-1505* (trc. M. Fatih Serenli, İstanbul 2004) isimli çalışmalarında rivayet konusunu ele almış, Zâhid Şah Muhammed İsmâil *er-Rivâye fî'l-İslâm 'inde'l-muhaddîşin* (1398/1978, Ümmülkurâ Üniversitesi) ve Nihat Yatkın *Hadislerin Mâna ile Rivayeti ve Neticeleri* (1992, Erzurum AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) adıyla yüksek lisans tezi hazırlamışlardır. Genel olarak hadis rivayeti hakkında Zakir Kadiri'nin (Ugan) "Dini ve Gayri-Dini Rivâyetler" (*DİFM*, IV [1926], s. 132-210), Ali Toksarı'nın "Nisab Açısından Rivayet-Şehadet Farkı" (*EÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1 [1983], s. 231-248), Ahmet Demirci'nin "Rivayet Formülleri" (*a.g.e.*, sy. 3 [1986], s. 139-194) ve M. J. Kister'in "Some Notes on the Transmission of Hadith" (*Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, XXII [1998], s. 127-162) isimli makaleleri; mâna ile rivayet konusunda Emîn Muhammed el-Kudât'ın "Hüküm rivâyeti'l-hadîş bi'l-ma'nâ" (*Dirâsât*, XI/3 [Amman 1984], s. 9-23), Selman Başaran'ın "Hadislerin Lafız ve Mana Olarak Rivayeti Meselesi" (*ÜÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III/3 [1991], s. 51-64) ve "Hadislerde Mâna Ri-

vayetin Sonuçları" (*a.g.e.*, III/3 [1991], s. 65-76), Enbiya Yıldırım'ın "Hadislerin Mânayla Rivayeti" (*Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1 [1996], s. 279-314), Abdürrezzâk b. Halife eş-Şaycî ile es-Seyyid Muhammed es-Seyyid Nûh'un "Menâhicü'l-muhaddîşin fî rivâyeti'l-hadîş bi'l-ma'nâ" (*Mecelletü's-Şer'ia ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, sy. 34 [Küveyt 1418/1998], s. 15-85) ve Muhammed Hâlid Mansûr'un "Hüküm rivâyeti'l-hadîş bi'l-ma'nâ 'inde'l-uşûliyyîn" (*Dirâsât*, XXIX/1 [Amman 1423/2002], s. 213-230) başlıklı çalışmaları da burada zikredilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 437; V, 382, 389, 392; Râmhürmüzî, *el-Muhaddîşü'l-fâsil* (nşr. M. Accâc el-Hatîb), Beyrut 1391/1971, s. 538; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim), Beyrut 1406/1986, s. 203-264; İbn Abdülber en-Nemerî, *Câmi'u beyâni'l-ilm* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Kahire 1388/1968, I, 94-98; Kâdî İyâz, *el-İlmâc* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1389/1970, s. 174-182; Fahrreddin er-Râzî, *el-Maḥşûl* (nşr. Tâhâ Câbir Feyyâz el-Alvânî), Riyad 1400/1980, I, 667-676; İbnü's-Salâh, *Ülümü'l-hadîş* (nşr. Nûreddin İtr), Dimaşk 1406/1986, s. 208-236; Cemâleddin el-Kâsimî, *Kavâ'idü't-tahdîş* (nşr. M. Behcet el-Baytâr), Beyrut 1407/1987, s. 229-233; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 298-344; *Tecrid Tercemesi*, Mukaddime, I, 450-468; M. Hasan eş-Şelebî, *Delîlür-resâ'ili'l-câmi'iyye fî Külliyyeti's-şer'ia ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye bi-Câmi'ati Ümmi'l-kurâ*, Dimaşk 1403/1983, s. 170-171; Hüseyin el-Hâc Hasan, *Naḳdül-hadîş fî 'ilmi'r-rivâye ve 'ilmi'd-dirâye*, Beyrut 1405/1985, I, 153-168, 195-218, 269-288, 309-325; M. Lokman es-Selefi, *İhtimâmü'l-muhaddîşin bi-naḳdi'l-hadîş*, Riyad 1408/1987, s. 272-282, 337-340; Ali Abdülfettâh Ali Hasan, *el-Hadîşü'n-nebevî ve rivâyetüh*, Mansûre 1410/1990, s. 77-129, 203-225; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 322-331; İbrâhim b. Ali Âlü Küleyb, *Mühimmâtü 'ulümü'l-hadîş*, Riyad 1419/1998, s. 229-260; İsmail L. Çakan, *Hadis Usûlü*, İstanbul 2006, s. 47-73; S. Leder, "Riwâya", *ELP* (İng.), VIII, 545-547.

MEHMET EFENDİOĞLU

RİVÂYETÜ'L-AKRÂN

(bk. MÜDEBBEC).

RİYA

(الرياء)

Allah için yapılması gereken

amel ve ibadeti

kullara gösteriş olsun diye yapma anlamında ahlâk terimi.

Sözlükte "görmek" anlamındaki re'y kökünden türeyen riyâ (riâ'), hadislerde ve ahlâka dair eserlerde -süm'a (şöhret peşinde olma) kelimesiyle birlikte- "say-

gınlık kazanma, çıkar sağlama gibi dünyevî amaçlarla kendisinde üstün özellikler bulunduğuna başkalarını inandıracak tarzda davranma" şeklinde açıklanır. Kaynaklarda dünyevî konulardaki riyakârlıklara yer yer değinilse de (meselâ bk. Muḥâsibî, *er-Ri'âye*, s. 183-184; Gazzâlî, III, 297-299) daha çok ihlâs ve sıdk kavramlarının karştı olan riya üzerinde durulmuştur. Riya, "Allah'tan başkasının hoşnutluğunu kazanma düşüncesiyle amelde ihlâsı terketme" (*et-Ta'rîfât*, "riyâ" md.); "Allah'a itaat eder görünerek kulların takdirini kazanmayı isteme" (Gazzâlî, III, 297); "ibadeti Allah'tan başkası için yapma, ibadetleri kullanarak dünyevî çıkar peşinde olma; Allah'ın emrini yerine getirmek maksadıyla değil insanlara gösteriş olsun diye iyilik yapma" (Kurtubî, V, 422; XX, 212); "insanların görmesi ve takdir etmesi için ibadeti açıktan yapma" (İbn Hacer, XXIV, 130) vb. şekillerde tanımlanmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de riya kavramı üç âyette isim (el-Bakara 2/264; en-Nisâ 4/38; el-Enfâl 8/47), iki âyette fiil (en-Nisâ 4/142; el-Mâûn 107/6) olarak yer almaktadır. İlk iki âyette ibadet niyeti taşımadan, Allah rızasını gözetmeden, sadece gösteriş olsun diye sadaka verenler, üçüncü âyette gösteriş ve şöhret için savaşa katılanlar, diğer ikisinde gösteriş için namaz kılanlar kınanmıştır. Hadislerde hem riya kelimesi hem türevleri geçmektedir. Hz. Peygamber, "Ümmetim için gizli şirk ve şehvetten kaygı duyuyorum" demiş, "Sizden sonra da hâlâ şirk olacak mı?" sorusuna, "Evet, fakat güneşe, aya, taş ve puta tapmak şeklinde olmayacak, insanlar ibadetlerini riya için yapacaklar" cevabını vermiştir (*Müsned*, IV, 124). Bir kutsî hadiste Cenâb-ı Hak, "İşlediği bir amelde benden başkasını bana ortak koşan kişiyi de onun şirkini de reddederim" buyurmuştur (*Müsned*, II, 301, 435; Müslim, "Zühd", 46; İbn Mâce, "Zühd", 21). Resûl-i Ekrem riya'yı "küçük şirk" diye nitelemiş, Allah'ın kıyamet gününde insanlara amellerinin karşılığını verirken gösteriş için ibadet ve hayır yapanlara, "Ey riyakârlar! Dünyada amellerinizi gösteriş olsun diye kimin için yaptysanız gidin onu arayın, bakalım bulabileceğiniz misiniz?" şeklinde hitap ederek onları huzurundan kovacağını bildirmiştir (*Müsned*, V, 428, 429). Diğer bir hadiste, dünyada Allah'ın kendilerine nimetler ih-san ettiği kimselere uhrevî hesap sırasın-da bu nimetlere karşılığ ne gibi ameller işlediklerinin sorulacağı, bunlardan bazıla-

rinin şehid oluncaya kadar O'nun uğruna savaşıklarını, bazılarının O'nun rızası için ilim öğrendiklerini, Kur'an okuduklarını, bazılarının da O'nun rızası için cömertçe hayırlar yaptıklarını söyleyecekleri, ancak bu amelleri gerçekte gösteriş için yaptıklarının kendilerine bildirileceği ve sonunda hak ettikleri cezaya çarptırılacakları belirtilmektedir (*Müsned*, II, 322; Müslim, "İmâre", 152; Nesâî, "Cihâd", 22). Bir hadiste de ibadet ve hayırlarıyla şöret peşinde olanların gizli kötülüklerinin Allah tarafından teşhir edileceği, riya ile amel edenlerin riyakârlığının açığa vurulacağı ifade edilmektedir (*Müsned*, V, 270; Buhârî, "Rikâk", 36, "Ahkâm", 9; Müslim, "Zühd", 47, 48).

Âyet ve hadislerde bildirilen mânevî tehlikeleri dolayısıyla ahlâk ve tasavvuf kaynaklarında riya konusuna özel bir önem verilmiştir. Riya konusunu sistemli bir şekilde ele alan ilk âlimlerden Hâris b. Esed el-Muhâsibî, *er-Ri'âye li-hukûkullâh* adlı eserinde konuya geniş bir bölüm ayırmış (s. 153-306); riyanın tanımı ve mahiyeti, çeşitleri, niyet, ihlâs ve hayâ ile ilgisi, riyakârlığın psikolojik sebepleri, ahlâk bakımından zararlı sonuçları, riyakârlığın âlmetleri gibi hususlar üzerinde durmuştur. Muhâsibî riyanın ağır ve hafif derecelerinin bulunduğunu belirtir. Ağır olanı, kulun Allah için yapılması gereken ameli insanlara gösteriş için yapması, hafif olanı da sırf Allah için yapılması gereken ibadeti hem Allah'ın hem kulların hoşnutluğunu kazanmak için ifa etmesidir (*a.g.e.*, s. 163-178). Riya duygusunun dışa yansımalarının beş şeklinden söz eden Muhâsibî bunları beden, dış görünüş, söz, amel ve sosyal çevreyle ilişkilere dindarlık süsü verme diye sıralamaktadır. Bir kimsenin âhiret endişesi taşıdığını göstermek için yüzüne kederli bir görüntü vermesi; oruçlu olduğu bilinsin diye sesi kısılmış, gözlerinin ferî sönmüş bir hal takınması; âbidler ve zâhidler gibi saç başı dağınık görünmesi; konuşmalarında hikmet sahibi, âlim ve zikir ehli bir kimse olduğu izlenimi uyandırmaya çalışması; rükû ve secde gibi rükünlerde uzun süre durarak namazı uzatması, kezâ oruç ve hac gibi ibadetlerinde titiz bir dindar görüntüsü sergilemesi; ilim ve din ehlienden olduğunu, ilimde ve dinde yüksek bir mertebede bulunduğunu hissettirmek amacıyla âlimler ve âbidlerle düşüp kalkması bu beş şeklin örnekleri arasında yer alır. Muhâsibî dünya hayatına düşkün kişilerde sayılan beş yolla gösteriş yaptığını ancak dindarlık süsü verilerek yapılan

riyakârlığın bundan daha kötü olduğunu belirtir.

Muhâsibî'nin eserinden geniş ölçüde yararlanıldığı anlaşılan Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*'de konuya dair psikolojik ve pedagojik açıdan dikkat çekici tahliller yaptığı ve bu husustaki İslâmî telakkinin bir özetini sunduğu görülmektedir. Gazzâlî, eserinin kırk ana bölümünden biri olan "Mevki Hırsı ve Riyanın Yerilmesi" başlığı altında (III, 274-335) insanlardaki mevki tutkusunu derin bir vukufla inceledikten sonra bu tutkunun bir neticesi olarak görüldüğü riyaya dair âyet ve hadisleri zikretmiş, din büyüklerinin sözlerinden örnekler vermiş; ardından riyanın tanımı, mahiyeti ve dışa vurum yolları, günah olması yönünden dereceleri, riyanın tedavisi; günahları alenî olarak yapmanın veya saklanmanın, riya olur korkusuyla ibadetleri terketmenin dinî hükmü; kulun her durumda amellerini sadece Allah'ın bilmesine önem vermesi gerektiği gibi konular üzerinde durmuştur. Gazzâlî ayrıca amellerin kabul edilmesine etkisi bakımından riyanın farklı derecelerini sıralamıştır. Burada gösteriş kasti arttıkça riyanın zararının artacağı, Allah rızası, ibadet niyeti ve sevap beklentisi arttıkça riyanın zararının azalacağı anlatılmaktadır. En tehlikeli riya, kalpte yalnız Allah'a gösterilmesi gereken tâzimi Allah'tan başkasına gösteren kişinin riyasıdır; çünkü bu kişi Allah'a itaat ediyor gibi görünse de gerçekte başkasına itaat etmektedir. Bundan dolayı riya gizli şirk kabul edilmiştir (*a.g.e.*, III, 301-305).

Başta mutasavvıflar olmak üzere diğer İslâm âlimleri tarafından da riya gizli şirk veya münafıklık sayılmıştır. İbn Hazm riya ve şöret tutkusunu şirke yakın bir kötülük kabul eder (*el-Ahlâk*, s. 38). Kuşeyrî'nin naklettiğine göre Fudayl b. İyâz kınanma kaygısıyla ameli terketmenin riya, insanlara gösteriş olsun diye amel etmenin şirk, bu iki kusurdan kurtulmanın ihlâs olduğunu söylemiştir (*er-Risâle*, II, 446). Sûfilere göre riyakâr insan münafığa benzer. Riya, Allah'ın himayesine mazhar olanlar dışındaki insanların içinde karınca gibi kırmıldar durur (Cemâleddin eş-Şâzelî, s. 42, 43). Bu sebeple riya duygusunu ancak ihlâs ehli tanıyabilir, ne kadar zararlı olduğunu da amellerini boşa çıkarmaktan korkan inâyet ehli kavrayabilir (Serrâc, s. 290; Muhâsibî, *Âdâbü'n-nüfus*, s. 148-149). Bir sûfî halis ameli, "yazıcı meleğin dahi göremediği için yazamayacağı, amel sahibinin kendi nefsinin bile farkedemediği için bölünemeyeceği kadar gizli tutulan amel" diye tarif etmiştir (Kelâbâzî, s. 99).

Riyanın amellere ne ölçüde zarar vereceği konusu da kaynaklarda ele alınmıştır. Buna göre amellerde esas olan gizlilik, çünkü gizlilik ihlâslı olmayı ve riyadan kurtulmayı sağlar. Ancak amelleri açıktan yapmanın sakıncasının bulunmadığı, hatta faydalı olduğu durumlar da vardır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, "Sadakaları aşıkâre olarak verirseniz bu ne güzel! Eğer yoksullara gizlice verirseniz bu sizin için daha hayırlıdır" buyurulmuştur (el-Bakara 2/271). Ayrıca hac, cihad, cuma namazı gibi gizlenmesi mümkün olmayan ameller de vardır. Namaz, oruç ve sadaka gibi gizlice yapılabilen amellerin insanlara örnek olup onları da hayırlı faaliyetlere teşvik etmek amacıyla açıktan yapılması daha faziletlidir. Hz. Peygamber, bu şekilde davranan kimsenin hem kendi amelinden dolayı hem de örnek olduğu kişi sebebiyle iki misli ecir kazanacağını bildirmiştir (*Müsned*, II, 397, 505; Müslim, "Zekât", 70; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 6). Bir kimsenin, insanların mümin olduğuna şahitlik etmeleri ve onun gibi davranmaları için alenen ibadet etmesinde de sakınca görülmemiştir. Ayrıca farzların hakkı ilân ve teşhir olup onların açıklanması İslâm'ı ve onun şiarlarını ortaya koyma anlamına gelir (Fahreddin er-Râzî, VII, 73-75; Kurtubî, V, 423; XX, 213). Her durumda en önemli husus ihlâsın eksiksiz olmasıdır. Şayet böyle bir tehlike yoksa başkasına örnek olup öncülük etmek için ameli açıktan yapmak faziletlidir; gösteriş tehlikesinden kaygı duyulduğunda ise gizliliğin daha faziletli olduğunda ittifak edilmiştir. Amellerden önce, amel esnasında ve amellerden sonra riya duygusuna kapılmanın ibadetlerin kabul edilip edilmemesini ne ölçüde etkileyeceği konusu üzerinde de durulmuştur (meselâ bk. Muhâsibî, *er-Ri'âye*, s. 208-213; Gazzâlî, III, 307-318; Kurtubî, V, 422-424).

BİBLİYOGRAFYA :

M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "re'y" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "re'y" md.; *Müsned*, II, 301, 322, 397, 435, 505; IV, 124; V, 270, 428, 429; Muhâsibî, *er-Ri'âye li-hukûkullâh* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Beyrut 1405/1985, s. 153-306; a.mlf., *Âdâbü'n-nüfus* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Beyrut 1408/1987, s. 148-149; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 290; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, Beyrut 1407/1986, s. 99; İbn Hazm, *el-Ahlâk ve's-siyer fi müdâvâti'n-nüfus*, Beyrut 1405/1985, s. 38; Kuşeyrî, *er-Risâle*, II, 446; Gazzâlî, *İhyâ'*, III, 274-335; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, VII, 73-75; Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 422-424; XX, 211-213; Cemâleddin eş-Şâzelî, *Kavânî-nü hikmeti'l-İsrâk*, Kahire 1380/1961, s. 42, 43; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Sa'd), XXIV, 130-132.

